

TŐKÉCZKI LÁSZLÓ

Miért (politikai) hadszíntér még mindig a magyar történelem?

A történelemről mindig és mindenhol vitatkoznak, (szak)történészek és műkedvelők egyaránt. Ugyanis a történelemre nézve mindig változnak a kérdések, a történelemben sokan keresik magukat, a történelem legitimálhat, vagy csak egyszerűen: a történelem érdekes. S mivel a „történelem” a valóságban már nincsen sehol, csak elszórt „forrásokban” vagy néma tárgyi emlékekben, a közelmúlt pedig a fejekben, a történelem „megelevenítése”, újjáteremtése valószínűleg örök szellemi munka és *játék* is marad.

A történelem az egyik legfontosabb egyéni és csoportidentitási elemet is jelenti, s ezért e területen sok helyen „állóháborúk” is kialakultak szociális és politikai csoportok, valamint nemzeti és vallási közösségek között. S így a történelem egyszerre (szak)tudományos terep és ideológiai-politikai küzdelem színtere. Ám aligha olyan élesek az ellentétek bárhol, mint nálunk. Általában ugyanis csaknem mindenhol kialakultak már a közös nemzeti panteonok, a mindenki által elfogadott általánosabb (nemzeti) értékelések, s így zömmel részletkérdésekről folynak a viták. Azok nyomán aztán lassan módosulnak a nagyobb szintézisek egyes korábbi értékelései is, de ezekből nem lesz „háború”, illetve senki sem beszél „rehabilitációkról”. Talán csak a német történelem és történetírás hasonlít a magyarhoz, mivel ott is – csakhogy ott, a méretek miatt, általában már nemzetközi visszhang és reakciók közepette – alkalmanként, leginkább a nácizmussal kapcsolatos témákban és értékeléseknél, kitör a politikumot is érintő „háború”.

A német háborúságoktól azonban biztosan eltérnek a magyar ütközetek abban, hogy nálunk bizonyos többségi („progresszív” és marxista) felfogások képviselői a más nézeteket vallókat szakmailag is meg szokták kérdőjelezni, ily módon igyekezvén a vitákat eleve kizárni. Bizonyos esetekben van igazság a mindig nagyképű „lepöckölésekben”, mivel nálunk hosszú ideig a céhbéli történettudományon kívül került mindenki, aki annak „tudományos” (= ideologikus) kívánalmait nem akarta teljesíteni. Így keletkezett (s nem csak a történettudományban) a lelkes amatőrök vagy képzett céhen kívüliek körében a sokszor bizony problematikus „ellentudomány”, amelyben a reális elemek, nézetek, adatok stb. keveredtek az irreális, a mindenáron mást mondani akarás konstrukcióival, sejtéseivel, állításaival. Természetes reakciók voltak mindezek a tünetek egy, a hatalom által sikeresen homogenizált tudomány ellen, ám velük együtt le lehetett söpörni a másféle történetírást is. E módszer ma is sokaknak egyetlen védelmük arra, hogy erősen gondolatlan, „progresszív”, sablonokkal gyártott „szaktudományos” munkásságukat megvédjék (ahol a tényszerűség mindig másodlagos a konstrukcióhoz képest).

Miért fontos társadalmilag a történelem?

Az emberi közösségek világában a vagyon, a tulajdon nagysága mindig rangot adott. Ám ez önmagában még sehol nem döntötte el az egyén vagy a család közösségi helyét. Az ugyanis erősen függött az előző időkben, azaz a közösségi történelemben játszott szerepektől, a műveltségtől, a hősiességtől, a karizmáktól, a jellemektől (erkölctől), egyszóval attól, amit presztízsnak nevezhetünk. A presztízst – ebben az értelemben – lassan felhalmozódó „történelmi tőkének” tekinthetjük, amit több nemzedék hoz létre, s amely egy közösség régi tagjainak, illetve utódainak mindig előnyt ad az újakkal szemben, és a történelmi közszereplők leszármazottainak mindig többlettelentélyt kölcsönöz az ilyennel nem rendelkezők ivadékaihoz képest. Nem véletlen, hogy a magyar nyelvben „történelmi”

családokról lehet beszélni – holott minden család történelmi –, vagy hogy a *történelem nélküli népek* kifejezés is értelmezhető, noha nincs nép/közösség történelem nélkül.

A történelemben kialakult presztízsz, rang csak azt a természetes emberi közösségi reakciót fejezi ki, amely „időtlenül” elismeri a közérdekű teljesítményt, hősiességet, nagyságot, erényt, s annak mintegy „kamataként” az utódokat is elismeri. Ez a történelmi tőke persze gyarapítás nélkül elkopik, de ha egy család, egy társadalmi csoport a történelmi presztízst nemcsak használja, hanem elkötelező feladatnak is tartja, akkor az „íratlan” társadalmi rang, elismertség általában az egyik legstabilabb „tőke” lesz. Olyan előny, amelyet a vagyon és a piaci siker csak részben tud kiegyenlíteni, mert míg a piaci bukás megsemmisíti a tőkét, a történelmi tőke – utódok híján – a közösségé lesz. A történelmi családi/csoportos tőke ugyanis közösségi eredetű legitimáció, amelyet igazán csak a közösség vagy a múlt eltüntetésével, kicserélésével lehet megsemmisíteni.

„Szerves” történelmi változásokat átélő közösségekben az „új emberek” (homo novus) befogadása akkor válik teljessé, ha a viszonylag könnyen megszerezhető „külső” jegyeken túl (életmód, ruházat, nyelv, vallás stb.) az újonnan érkezettek elfogadják új csoportjuk régi hiedelmeit, mítoszait, „presztízshálót”, s így identitásukban (= hovatarozandósági *érzés*) fenntartás nélkül egybeolvadnak. Szerfölött ritka jelenség az – ha van ilyen, általában drasztikus, „kiirtásos” viszonyok között fordulhat elő csupán –, hogy az újonnan jövők szabnak rendet, múltat és identitást, s pusztulásra ítélik, illetve csak elemekben használják fel a régi, a történelmi kultúrát, tőkéket.

A történelmi közösségi identitások ugyanis nagyon sok tényező, észfelettséget is magukban hordozó tartalmak. Főleg az agrártársadalmak önellátó közösségei őrzik erősen a „lassú idő” fontos személyes teljesítményeit és emlékeit. Hiszen ezekben a közösségekben a múlt közvetlenül, a jelen reprodukív biztonságaként, mint a kipróbáltság és igazolódottság magátólértetődősége van jelen. Az újnak (emberben, eszközben, módszerben stb.) csak az idő múltán *lehet* egyenrangúsága, igazolódottsága. Az asszimiláció *társadalmilag*, az egyenrangúság megérlelődése tekintetében lassú, többgenerációs. És ezen a jogalkotásból születő, tehát politikai-hatalmi jellegű *törvényi* egyenjogúság keveset tud változtatni. A történelemben a jog (törvény) és társadalom (hagyomány) nem szinkron elemek. A politikai célszerűségek és erőviszonyok a jogalkotást késleltethetik vagy gyorsíthatják, a társadalomnak erre csak ritkán adódó, „nagy élményű” eseményekben vagy folyamatokban „van módja”. Egy közösségnek a változási üteme korszakonként is változhat. Mindenesetre amíg egy közösség valóban létezik, addig annak „joga van” a saját értékvilága szerint élni, amellet hogy a törvényhozás működése „termeli” azt a *külső befolyást*, amely az idők során „klasszicizálódva” íratlan közösségi renddé-ranggá szervesül.

Milyen jellegű volt a magyar társadalom „történelmitőke-rendszere”?

Mint évszázadokon át zömmel jó termőhelyi adottságú, kontinentális agrártársadalomnak, ahol a városoknak, az iparnak, a kereskedelemnek és a pénznek nagyrészt csupán *kiegészítő* szerepe volt, a magyarságnak az északnyugat-európai népektől elütő élet- és értékvilága alakult ki. Ez minden újabban indoktrinált „modern” és „szakszerű” történelmi ítélezéssel szemben nem elmaradott volt – úgy általában –, hanem *másféle*, mint a nyugatiak. (Annak van értelme, ha például azt mondjuk: iparilag, tehát ipari hatékonyságot, technikát illetően elmaradott egy ország. Általában elmaradottságról beszélni azonban értelmetlen, hiszen az életviszonylatok jellege, milyensége nem valamiféle egységes építési terv szerint alakult! Egy terv alapján épült két ház kivitelezése, valósága szerint minősíthetjük az építőket jobbnak vagy rosszabbnak vagy akár „fejlettebbnek”. A történelemben élő ember és közösség azonban „normális esetben” a saját lehetőségei szerint él, működik, még akkor is, ha közben tanul másoktól, és használ idegen körben született tapasztalatokat, eszközöket stb.) A mi térségünk ugyanolyan „normális” világ volt, mint a „Nyugat”, csak más adottságokkal és másféle összefüggésekkel (pl. háború, etnikai arányok, piacok, ill. piachiányok).

A magyarság tehát évszázadokon át agrártársadalomként létezett, politikailag a feudalizmus rendszerében élt, miközben több mint másfél évszázadon át a „Nyugat” által meg nem tapasztalt hadszíntér szerepébe is kényszerült. A magyar társadalom energiáit mind anyagilag, mind

demográfiailag folyamatosan felemésztették az újra meg újra pusztulásra jutó „helyreállítások”. Vagyis a magyarság „létélménye” hosszú ideig nem a gyarapodás, hanem a túlélés volt. S ehhez kapcsolódtak hősei is, az állandó „létharcban” kitűnt nemesi-nemzeti ideált megtestesítő katonák, az európai szellemet, a keresztyénséget szóval, tollal, de sokszor fegyverrel is szolgáló nemzeti-nemesi értelmiségiek (papok, tanárok, jogászok) és a birtokaikat nemcsak élvező, hanem elkötelező tulajdonként használó „urak”, „gazdák”. Egy egész – sokféle forrásból felemelkedőkkel állandóan felfrissülő – *rendnek* volt a magyar világban nagy tekintélye, presztízse.

Természetesen ahogy minden társadalmi csoportnak s azok egyedeinek, a magyar nemességnek is volt ön- és önző érdeke. Hatalmi monopóliuma érdekében vagy gazdasági hasznáért gyakran tett más társadalmi rétegek, csoportok ellen is. Előfordult az is, hogy az egész nemzeti/etnikai közösség fennmaradásának érdekeit is alárendelték egyesek vagy egyes nemesi csoportok céljainak. A többség azonban „jól szolgált”, kimagasló tagjai pedig valóban az egész nemzeti/etnikai közösség szellemi-anyagi-lelki vezetői voltak. Ezt az évszázados szolgálatot megkoronázta a reformkori és az 1848/49-es magyar nemesi szerepvállalás, amikor az általános csoportérdekkel szemben volt képes egy egész társadalmi réteg a közjéért, a polgári nemzeti érdekért *lemondani* – lényegében *külső kényszer nélkül* – monopolisztikus politikai és gazdasági előnyökről. A magyar nemességnek a birodalmon belüli nemzeti emancipációért folytatott küzdelme polgári *egyenjogúsítást* hozott minden nem nemesnek, akik azonban ezzel még nem lettek és lehettek társadalmilag („társaságilag”) is *egyenrangúak*. Idő és kiegyenlítő, integrációs folyamatok szükségesek ahhoz, hogy elkülönült (rendi) csoportoknak legalább az „elitjei” összeforjanak egy új jogi struktúrában. A nemzetté válást nem a jogi-törvényi deklarációk jelentik, azok csak segítik azt.

A polgári társadalom törvényei ugyanis egyenjogúsági alapon szabályozhatják az egyének *közviszonyait*, ám a magánéletet s a meglévő társadalmi csoportok „beléletét” – amennyiben azok léte „törvényes” – nem képesek azonnal átformálni. Törvényekkel sem rokon-, sem ellenszenvet nem lehet *általában* teremteni vagy megszüntetni. Az egyéni és közösségi *privátszférák* (társasági élet) egymáshoz való érzelmi, világnézeti, politikai és presztízsvizonylataihoz a jogállami szabályozás „csak” keret, hiszen nemzeti-nemzetiségi, szociális, vallási, szakmai, lakóhelyi hovatartozandóságokat nem lehet törvénnyel *egyenrangúsítani*, mivelhogy azok a társadalmak sajátos történelmi változásrendszerében mozognak. Lehet az ilyen egyenlőtlenségeket „feudálisnak” nevezni (noha pusztán az egyéni különbségek és érzelmek is teremtenek egyenlőtlenségeket!), lehet, megbélyegezve őket, „előítéletekről” vagy éppen „kirekesztésről” beszélni, nem volt és nem lesz azonban olyan *szabad társadalom*, ahol ne lenne *exkluzivitás*, ahol minden egyén minden tekintetben *egyenrangú*.

Nincs ez másképpen az olyan sokat emlegetett „nyugati” vagy „demokratikus” társadalmakban sem. Ott is van „elit”, vannak „társaságok”, van presztízshierarchia. Még az ún. nyitottság sem nagyobb, hanem másféle, mint a nem teljesen kommercializált közösségekben. S a teljesen individualizált és atomizált telekommunikációs tömegtársadalmaknak is vannak sztárjai, előkelő körei. Ha úgy tetszik tehát, bármely társadalomban megtalálható a „feudalizmus”, vagyis az egyenrangúságok és presztízsek társasági és egyéni hierarchiája, amely ellen lehet „demokratikus” vagy éppen „populista” alapon mennydörögni, ám azt törvénnyel, hatalommal eltörölni nem lehet. A történelem eme lassan felhalmozott társadalmi hozadékán csak az idő tud változtatni. (Lehet persze „ellenkultúrás” alapon más hierarchiát is kezdeményezni, csak hát annak sikeréről is az idő fog dönten.)

Mikor lett vitatott a magyar történelem?

Mint már említettem, a magyar történelemről is – főleg személyekről – mindig folytak viták. Ha arra gondolunk, hogy a pozitivista ténykultuszról szinte következnek a konkrét ütközések, akkor biztosan állíthatjuk, hogy a magyar történelem nagy vitatéma volt. „Kuruc” és „labanc” felfogás között, katolikus és protestáns (ezt utóbbi jórészt az előbbi átfedő megoszlás) történetírás között azonban legfeljebb a „hazaárulás” minősítése kapcsán került sor *egymás* „megkérdőjelezésére”, ám senkinek sem jutott eszébe, hogy az egész magyar történelmet, illetve annak nagyobb részét „elmaradottnak”, „reakciónak”, hazugul bemutatottnak ócsárolja.

A magyar történelem és történetírás szociális szempontú „átírása” sem indokolta volna a teljes „revíziót”, hiszen a gazdasági és társadalmi mozzanatok előtérbe kerülése máshol – néhány kivétellel – nem jelentette a másféle szempontok s az addigi *teljes* értelmezési rendszer félredobását. A történelem ugyanis mindig és mindenhol *konfliktusos* is, de a különféle *részek* harca mellett mindig és mindenhol van *együttműködés* és *egész is*. S viszont ahogyan nincs „objektív”, teljesen kívülálló historikus, úgy nincs semmiféle („objektív”) szükségszerűség vagy „fejlődés” sem a történelemben. Az immár sehol sem lévő történelem történetírói „újáteremtése” éppen ezért nem jelenthet soha megfellebbezhetetlen utólagos szakmai *ítéletet*, legfeljebb egy olyan (szakmai) *értelmezést*, amely segíthet a végtelen számú elemből felépült egykori valóság átélhető és megérthető megjelenítésében. A történetírás tehát nem utólagos „tudományos” ítélszék, ahol aktuális érdekek, irányzatok, politikai elképzelések kaphatnak elődöket és „igazolásokat”, de az nemkülönben álnaiv szakmai félrevezetés, ha valaki mindezekről „függetlennek” állítja a történetíró művét.

A magyar történelem 1848–49-es nagy, polgári nemzetté forrasztó eseménye, majd az elnyomás érzelmileg összekovácsoló időszaka után torkollott a diadalmas, nemzeti emancipációt teremtő kiegyezésbe, amelynek során – mindenki által elismerten – reális politikai kompromisszumok születtek. Európai jellegű liberális törvények sora szolgálta, hogy az európai nagyhatalmi egyensúly fontos részeként létező Habsburg Birodalomnak belső politikai *stabilitása* legyen. Nem valamiféle tiszta nyugati modellkövetés történt itt akkor, hanem konkrét helyzetek reálpolitikai megoldásai születtek meg, *különböző csoportérdekek egyenlőten figyelembevételével*.

A jogállami alapvetés és jogállami kiépítés az „európai normákra” tekintve történt, s csaknem negyed századig ritkán lehetett olvasni vagy hallani arról, hogy a liberális elveket csak néhány helyen – hatalmi stabilitási célból – „korrigáló” magyar államiság „feudális maradványokkal” volna terhes. Persze sok teteje nem is lett volna az ilyen véleményeknek, hiszen a polgári átalakulást vezető volt nemesek és honoráciorok hatalmon léte közben gyorsuló mértékben ment tönkre a volt feudális vezető csoportok jelentős része, míg a szinte korlátlan gazdasági versenyben vagyoniilag hatalmasat erősödtek frissen bevándorolt sokféle idegenek és egykori „elnyomottak”, valamint utódaik is. (Megjegyzendő: a magyar nemesség sohasem volt zárt kaszt, a katonai szolgálattal, a tanulással vagy éppen a pénz révén *folymatosan* bővült. Anyagilag pedig mindig rendkívül heterogén lévén, osztályöntudata és hagyományvilága is tagolt volt – például felekezeti vagy régió szerint –, így aztán *utóbb* tudatos „osztálypolitikát” tételni nem több konstrukciónál.)

Az a tény, hogy a felemelkedő, mert meggazdagodó új elemek a volt nemességhez asszimilálódtak kultúrában, magatartásban – akárcsak a hasonló elődök –, *természetes*, hiszen kihez hasonulhattak volna? Szükségszerű nyelvi, életformabeli, tudati (sőt vallási) metamorfózisuk közben vajon milyen saját modellt állíthattak volna szembe az immár *saját jogú otthont* nyújtó új haza *régi* vezető csoportjával? Miféle polgári „megalkuvásról” vagy éppen „árulásról” lehetett itt szó? Jogilag *mindenki* befogadott lett *egyénilag*, ahogy a liberális „normák” előírták (1895-ben az egyházpolitikai törvényekben a zsidóságot *közösségileg* is emancipálták). A társadalmi befogadottság, az *egyenrangúság* azonban csak lassan, *egyénilag* és nem *tömegesen* adatik meg. A magyar nagytőkét például gyakorlatilag egyenrangúsították a *saját szintjükön*. Az ilyen társadalmi befogadás elmaradása egyébként sem „feudalizmus”, hanem a *valódi közösségek* magatartásformája mindenhol. A parvenü fogalmát nem nálunk találták ki, a magyar „gyűttmentségnek” mindenhol megvan a megfelelője. Egy ember – és nem tömegek! – egyenrangúságát is annál nehezebb „egyetemesen” elérni, minél nagyobb különbségekkel indult el az asszimilációja.

A magyar társadalom ún. feudalizmusa legfeljebb amiatt erősebb, mint másoké, mert az önálló agrártársadalmak *személyes* világában hosszabb az elvárt hasonulás ideje, mint például a bevándorlótársadalmakban. Ritkán lehet egy nemzedék által „abszolválni”, tömegesen pedig – főleg a *kölcsönös elzárkózások* miatt – évszázadokig eltarthat (lásd a vallásilag vagy nemzetiségileg vegyes falvakat máig). „Feudalizmus” volna az, hogy nincs modern „multikulti”, hanem csak alkalmi feszültségekkel terhes, reális együttélés a „másságok” között? Vajon Anglia „feudális” társadalom-e azért, mert ott az állam és az anglikán egyház között máig szoros döntési kapcsolatok vannak (pl. a parlament dönt az egyházi énekeskönyv ügyében), vagy mert a feudális eredetű rangok most is érvényesek?

Mit is jelenthet így a „feudális”? A nagybirtok önmagában ugyanúgy polgári tulajdon, ahogyan az egykori jobbágytelki földek is. A városi patríciusok ingatlanulajdona, amit a feudális korban szereztek, most feudális-e vagy nem? *Mindenki* a feudalizmusból jött, még a zsidóság is, azaz mindenki hozott valamilyen pozíciót, vagyont, műveltséget, rangot stb., amelyek lassabban vagy gyorsabban majd *átalakultak*. A vallás vagy az erősebb vallási beállítottság, hit volna „feudális”? Akkor viszont mit kezdünk az üzletileg általában jó kapitalista, ám hagyományhűen vallásos ortodox zsidósággal? A kérdések folytathatóak.

A magyar történelem akkor lett tehát „feudális”, „reakciós”, „elmaradott”, amikor a századfordulón bizonyos értelmiségi csoportok hatalmi ambíciói kiélezték azt a sajátos magyar politikai ellentmondást, hogy a nyugati mintákkal ellentétben nálunk a közvetlen politikai hatalom nem került át az ipari-kereskedelmi és banktőke nagy vagyonait birtoklók kezébe, hanem az nagyrészt az anyagilag többségében már megrendült vagy éppen elszegényedett hagyományos („történelmi” vagy éppen „keresztény”) csoportoknál volt. Ezt a helyzetet kezdték „nem európainak”, „feudálisnak” minősíteni, s ezért lett az ehhez politikai-hatalmi legitimitást adó magyar történelem rossz, olyan folyamat, ami *egészében* hordoz „elkanyarodást”, „zsákutcát”, „eltorzult alkatot”, „hazaárulást”, „ázsiai vonásokat”, „magyar ugart” s egyebeket.

A történelmi presztízst ugyanis – mint erről már volt szó – nem lehet pénzzel megvenni, abba csak lassan – egy-egy kiemelkedő közösségi-nemzeti életművel persze akár gyorsan is – „bele lehet nőni”. Így a történelmi legitimitás megsemmisítése csak az egész legitimitási alap leértékelésével, végletes kritikájával lehetséges, hiszen ezáltal a vezetési alkalmatlanság és jogosulatlanság is „természetes”. Viszont nem elég csak az ellenfelek/ellenségek hatalmi „alapjának” felszámolása a *dicstelenség* kimutatásával, szükséges még a hatalmi őrségváltásra/elitváltásra törő csoportok *legitimitási fölényének* megteremtése is. Így lesz nálunk „Európa” és a „Nyugat” szembeállítva a magyar történelemmel, s annak „modern” hordozói így lesznek a „haladás”/„fejlődés” képviselői, szemben a többnyire szégyellni való magyar múlttal.

Az senkit sem zavart a hatalomváltásra törő „modernek” közül, hogy az egyéni és a csoportidentitások szervesen csak a saját létformákból nőhetnek ki tömegesen, s állandóan csodálkoztak tömegtelenségükön (hiszen a legjobb „ajánlatot” kapó nagytőke se állt mögöttük!) és azon a széles körű ingerültségen, amelyet működésük kiváltott. Noha ők nem egyebet kívántak, mint hogy egy egész közösség válts *hovatarozandósági érzést*, forduljon szembe apáival, és ezentúl feltétlenül csodáljon másokat s azok propagandistáit. Szűk csoportokat leszámítva ilyen „váltás” nincs a történelemben. Vagy ha van, akkor ahhoz igen hosszú idő szükséges. Jelentős politikai-kulturális identitásmódosulás is csak úgy történhet, hogy a „nagy keretek” hagyományos sarokpontjai maradnak (lásd például a francia republikanizmus győzelemre jutó esetét, amelyben a francia nacionalizmus is s a hagyományos németellenesség is „bent maradt”).

A magyar történelem a maga *másféleségében* ugyanolyan normális történelem volt, mint bárki másé. S akkor jött egy vezetésre törő új csapat, s „kritikájával” nemcsak a magyarelles nemzeti politikai fegyvertárát gyarapította, hanem az állandóan meglévő birodalmi centralizmus erőit is. Végül, de nem utolsósorban előkészítette az antant és kisantant későbbi önigazolását s egy máig ható negatív magyar megítélés világméretű érvrendszerét. Hiszen mindehhez „hitelesen” magyarok adták a legtöbb anyagot és információt. A nem létező, mert csak konkrét csoportok elvont együttesét jelentő *emberiség* senki által komolyan nem vett jelszavai alatt így feláldozták az egyetemes magyarság érdekeit, illetve jelentős támaszt nyertek *másoknak* a mienknél semmivel sem „tisztább”, „haladóbb”, jogosultabb stb. érdekei.

A hatalomra törő egyéb új erők legitimitási logikája

A polgári radikálisok általános Nyugat-imádatához képest a kollektivista szocialisták nemzetközisége részben más úton járt, bár konkrét következményei erősen konvergáltak individualista szövetségeseikével. A szocialista nemzetköziség nem példálózhatott *korlátlanul* a „Nyugattal” vagy „Európával”, hiszen elvtársaik ott is totális harcot folytattak a „kapitalizmus” ellen. Kritikaként

használták tehát a nyugati életszínvonal vagy jogalkotás némely számukra kívánatos elemét, egészében azonban ők egy utópikus vízió mérték a valóságot nálunk is. A fennállóval való történelmi szembenállást az fejezte ki, hogy egy saját nemzeti, úgynevezett haladó örökséget konstruáltak, amely a részben valóban megjelent egykori szociális utópista életműveket, eszméket, eseményeket emelte középpontba, részben pedig átszabták a múltat, kiemelve mindenből és mindenből a nekik alkalmas mozzanatokot, s így a magyar történelem a sajátos egyetemes szociális üdvtörténet egyik helyi variánsa lett.

A kezdetben szigorú szelekció az idők során „szelídült” ugyan, de a konstrukcióba részlegesen beleférő elemek torzultak, s az egész nemzeti történelem így valójában fiktív maradt. Itt is működött egyébként a „rehabilitációkat” ellenző reflex, s a közös „haladáseszmé” miatt a hősök jelentős része is átkerülhetett a polgári radikálisok panteonjából. A szocialista történetírás paneles gondolatlansága kirívóbb volt, mint az egyéniséget mégiscsak becsülő radikálisoké, de az emberi hatékonyságnövekedést kifejező gazdaságtörténetben sokszor érvényesülhetett a technokrata elemzés is. Az itt vagy más szaktörténeti munkákban megjelent gondolatokat azonban az „ideologikus tér” által különösen lefedett területeken (társadalom- és művelődéstörténetben, a politika vagy a humán tudományok történetében) igen korlátozottan lehetett alkalmazni.

Sajátosan kötődött a szocialista történetfelfogás a magyar nemzeti történetírás kurucos vonulatához, amennyiben azzal gyakran összekapcsolta a történelmi „bűnbakok”, az „elnyomók” és „kizsákmányolók” meghatározott csoportjainak azonos kijelölése. Így a nemzeti és szociális hátrányos helyzet elleni küzdelem vizsgálata szabad maradt, de feltétlenül vigyázni kellett arra, hogy a nemzeti akkor is a nemzetközi felé mutasson, amikor az események konfliktusossága erre nem adott módot (pl. nemzetiségi harcok). Ilyenkor kellett emlegetni a népek örök, naiv-ártatlan együttélésének állítólagos valóságát megrontó „úri” és „burzsoá” gyűlöletkeltőket.

S ezzel elérkeztünk a szocialisták és a magyar népi mozgalom történelemszemléleti érintkezési pontjához. A népi mozgalom szociális és nemzeti programjában az „urak” szintén rosszul járnak, hiszen – csaknem folyamatosan – „rossz gazdái” a magyar történelemnek, s így velük szemben megmentőként kell szerepelnie az egyszerű és hűséges, humánus „népnek”, amely hátrányos helyzetében is állandóan nemzeti értékteremtő és értékhordozó. Ezért a népiek is „átrendezik” a magyar történelmet, hogy örökösökként egyedüli jogosultak legyenek a vezetésre. (A magyar „népi” történelem – legitimációs-érzelmi szerepén túl – a népiek ideológiájában azért is fontos, mert a beszűkült nacionalizmus vádjával szemben alkalmas egy „népi nemzetköziség”, az ún. népi „tejtestvériség” hirdetésére is. S ebben az esetben is az „urak”, a „felül levők” rontják az egyébként harmonizáló vagy harmonizálható népi közösségek kapcsolatait!)

A későbbi szociális mozgalmak önlegitimációs történelemszemléletével rokon a már említett kurucos irányzat, amelyet politikailag az egykori függetlenségi pártok, részben vagy teljesen a különböző parasztpártok vagy az olyan értelmiségi-népi-kispolgári pártok/mozgalmak karolnak föl, mint pl. Nagy György köztársasági pártja. Ezek is folyamatosan megállapítják a gonosz struktúrák meglétét, a sokféle áruást a magyar történelemben, de az egésznek a végeredménye itt pozitív, vagyis a magyar történelemre azért büszkének lehet lenni.

Nagyon sajátos és máig hatóan tragikus a magyar „haladó”, hatalomra és elitcserére törő politikai erők történelemszemléletének s egykori nemzetiségeink, mai szomszédaink történelmi nézeteinek rokonsága. A magyar történelemben az ő ítékezésük szerint is a gonosz működött, ami folyamatos „elnyomást”, „kizsákmányolást” és természetesen állandó „elnemzetietlenítést” jelentett. Mi erre a legnyilvánvalóbb bizonyíték? Magyarok mondják ezt, kíméletlen (hatalomra törő) „igazságkereséssel”. Csak annyi a különbség, hogy „jó szándékú” szomszédainknál az „urak” bűne már az egyetemleges magyarság fejére száll. Akár szláv, akár román elemzést olvasunk, a magyar történelemmel tulajdonképpen az a legfőbb baj, hogy volt, van.

De ha jobban belegondolunk, akkor a mi „haladóink” is így vélekedtek, hiszen ezért kellett volna történelmünket kicserélni európaira, vagy „megtisztítani haladóira”, „népibbé” vagy éppen „nemzetibbé” és „szociálisabbá” tenni. Úgy látszik, valami hatalmas erő rejlik a magyarság történetében, hogy ekkora mozgalmak és ilyen szívóssággal támadják, támadták. Nagyon valószínű, hogy itt egy olyan sikeresen rugalmas, *integrációs*, „befogadó” történelemről van szó, amely az

„idegen” elemek folytonos beáramlása mellett is markánsan önmaga tudott maradni. Nem lett pusztán játékszere – az állandó kompromisszumok ellenére! – sem a nagyhatalmi Habsburg/német befolyásnak, sem az etnikai állomány megrendülése után folyton növekvő nemzetiségi nyomásnak, ahogyan a szociális mozgalmak sok jogos elemet tartalmazó, de egészében mindig utópikus elveit is csak fokozatosan integrálta.

Érthető, hogy nehéz vállalni egy olyan történelmet, amelyben utólag nem vagy csak nagyon kevésbé meghatározó helyen „találja” magát valaki. A részérdekeket abszolutizáló és a rendkívül összetett történelmi folyamatokat fejlődéstörténeti sorba erőltető modern izmusok némely következetesebb képviselője nem véletlenül adja ki a jelszót: csak a jövővel kell foglalkozni, s vannak olyan politikai irányzatok is (a „pragmatikusok” például), amelyeknek nem kell – mert nem legitimál – a történelem. Tehát felesleges „historizálni”.

A legitimációs történelemért folyó harc után jöttek a diktatúrák

A diktatúrák történelmi legitimációs igényei eltörpülnek amellet, hogy ők totálisan ellenőrizni akarják alattvalóikat e téren is. A politikai hatalom és a közélet teljes birtoklása után ugyanis már csak egy ellenfél maradt: az emberek emlékezete, múltból származó erkölcsi, független érzelmei. S többek között az a vigasztaló történelmi tanulság, hogy minden emberi hatalom, erőszak mulandó, tehát van remény.

Sajnos, a magyarság öntudatát, emlékezetét a szélsőbaloldali diktatúra egy rövid bemutatkozó fellépés után évtizedekre megnyomorította, s a rövid hatalmi periódus előtt majd egy évtizedig erős volt a szélsőjobboldal öntudattorzító nyomása is. Mindkét parancsuralomnak igazán a külföldi hátszaga volt erős, s így mindkét esetben a magyar történelemnek mint nemzeti öntudatforrásnak a bénítása, átírása is elsőrendű feladat lett. A szélsőségeknél szokásos párhuzamok ellenére a nyilas fertőzés nem volt igazán mély, s a magyar történelem „rendbetételének” „gondja” a szélsőbalra, illetve baloldalra maradt.

1945 után nem sok minden változott a korábbi szocialista, kommunista vagy polgári radikális nézetekhez képest. Ezek a nézetek képviselőikben is erősen konvergáltak, s egy primitív reálszocialista panelrendszerre integrálódtak. Két területen lett a magyar történelem, úgy általában, még „elmaradottabb”, illetve „bűnösebb”: egyrészt az úgynevezett zsidókérdés kapcsán erősödött fel mindenhol – az utólagos konstrukció szükségleteinek megfelelően – az egykori vélt és valós antiszemitizmus, másrészt – mivel most már a valóságban igen szerény technikai-civilizációs és életminőségi szinten álló Szovjetunió lett a norma – múltunknak mindenben még inkább elmaradottá kellett válnia. Legfeljebb negatívumokban lehettünk az élen.

A nyugati polgári világgal élethalálharcot folytató kommunizmus immár az ún. progresszív múltat is csak kritikával dicsérhette, hiszen azok is „megrekedtek” egy olyan szinten vagy szemléletben, amely nem értette a kommunista jövő/„fejlődés” „szükségyszerűségeit”. A kommunisták útitársaivá szegődő baloldali értelmiségiek az idő múlásával a szélesebb történelmi legitimációt kereső reálszocializmus igényeit úgy szolgálták ki, hogy a sajátuk elismert elődök ellenfeleit vagy az azokkal szemben közönyös múltat még inkább degradálták. Az ilyenné minősített múlt immár a humanizmus, a tudás, a „fejlődés” akadályozója lett, s így minden utóduk, elvi hívük vagy akár ezeket az „elmaradott” történelmi részeket is a „miénknek” elfogadó mai magyar diszkvalifikálódott: előbb „haladásilag”, aztán „humanistailag”, majd „európaileg”, de „szakmailag” aztán mindenképpen.

A hosszú reálszocializmus következtében kialakult hivatalos magyar történetírás jó része persze már nemcsak politikai-ideológiai vagy személyes-érzelmi okokból szegült ellene egy sokszínű történetírásnak, történelemfelfogásnak. A sokszor változó, de a lényegét illetően mindig keményen érvényesített reálszocialista tudománypolitikai előírások nyomán született munkák, életművek védelmében nyilvánvaló egyéni érdekek állnak itt ellen. Annál is inkább, mert még a reálszocialista idők szakmailag jó színvonalú munkái is többségükben egyoldalúak. Nem is szólva a történetírás szocialista realista alkotásainak gondolattalan rutinproduktumairól, amelyekben leggyakrabban még az egyébként értékes kutatási eredmények is elsúlytalanodtak.

A Trianonban szétdarabolt magyar nemzet historikuma pedig – szomszédaink szívós, utólagosan történelmet és legitimitást teremtő „tudományos” működése miatt – akkor is politikum lenne, ha itthon, belül nem kavarnának a történelmi elemzések önmagukon túlmutató politikai-ideológiai – gyakran egymást kizáró – identitásvitákat, legitimitási viharokat. A mai baloldal mind politikai, mind szellemi síkon általában kiüresedett, *pragmatikus lett*; más, kisebb csoportjai viszont, elvont utópizmussal, individualista jogokat abszolutizálnak. Sem az egyiknek, sem a másoknak nincs szüksége a mindig bonyolult közösségi múltra, hiszen úgy gondolják, hogy az ilyen tartalmak csak megzavarhatják a tömegkommunikáció virtuális világára kapcsolt modern és leginkább testi-kellemességi fogyasztásra orientált leendő (magyar) világpolgárok fejét. A reálszocialista történetírás által teremtett magyar történelemkép néhány kollektivistán ideologikus fogalom kiiktatásával világnézeti és értékelvi szempontból egyébként is megfelel – szerintük – az új helyzetnek is.

Ilyen előzmények és jelen miatt a magyar történelem még sokáig politikai hadszíntér is lesz. Pedig az, hogy nálunk is – évtizedek után újra – sokszínű legyen a történetírás, ugyanúgy európai „kompatibilitási” kérdés, mint akár a jogharmonizáció. Senki sem hiheti, hogy a történelemtől bárki kimondhatta már a végső szót. A nemzeti történelemből vagy a nemzeti identitásból származó konfliktusosság, vita a legtöbb esetben ugyanúgy az „életvilág” szellemi részének egyik mozgatója, mint a verseny, bárhol másutt.